

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена характеристиці структури економічного потенціалу регіону. Встановлено, що економічний потенціал – базова поняттєва категорія регіональної економіки з ієрархічною структурою: її складники – промисловий потенціал та функціонально-структурні компоненти: природно-ресурсний, соціально-трудова, експортний, науково-технічний, інвестиційний, екологічний.

Ключові слова: регіон, економічний потенціал, промисловий потенціал, економічна категорія.

I. Вступ. Поняття промислового потенціалу – одне зі стрижневих в економіці. Саме промисловий потенціал є визначальним чинником ефективного функціонування економічної системи; він визначений, з одного боку, загальними ознаками надкатегорії „економічний потенціал”, а з іншого – виявляє власні особливості як один з різновидів типологічної структури економічного потенціалу.

У центрі проблематики, пов'язаної з методологією дослідження промислового потенціалу, перебуває поняття ефективності. Поняття потенціалу сформоване у фізиці, його значення подане у словнику першим: „Величина, що характеризує запас енергії тіла” [2, с. 902]. В загальноживаному значенні потенціал розглядають як „Сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері // Запас чого-небудь, резерв // Приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності” [там само].

Промисловий потенціал регіону є складовою економічного потенціалу як загальноекономічної категорії; це зумовлює розгляд сутності і змісту власне економічного потенціалу регіону, диференційні ознаки якого так чи так визначатимуть й особливості промислового потенціалу.

Є два підходи до визначення поняття «потенціал». У першому підході потенціал асоціюють з сукупністю ресурсів, засобів, запасів, тобто з об'єктивними параметрами господарської діяльності; другий пов'яже потенціал

з можливостями, здатністю продуктивних сил суспільства задовольняти зростаючі потреби споживачів (суб'єктивний підхід).

Під потенціалом ми розуміємо можливості, приховані чи нереалізовані резерви економічної системи, які в умовах функціональних змін мають перспективу реалізації. Наявність потенціалу та його ефективне використання обов'язково передбачає розгляд варіантів його взаємодії з економічним середовищем. На нашу думку, потенціал необхідно розглядати з позиції мети його використання, оскільки будь-який потенціал завжди визначає те, як використати необхідні резерви та можливості, а саме – для досягнення певного очікуваного результату.

Економічний потенціал – це багатогранна й складна макроекономічна категорія, яка дозволяє провести загальну (інтегральну) оцінку економічних процесів, які впливають на різноманітність форм, методів та шляхів проведення економічних реформ (див.: [9]). Економічний потенціал – це категорія, що є інструментом пізнання властивостей економічної системи, оцінки її здатності досягати мети економічної діяльності та пошуку ефективних напрямів подальшого її розвитку.

II. Постановка завдання. У сучасній економічній науці існує декілька підходів до визначення економічного потенціалу:

- 1) ресурсний;
- 2) ресурсно-цільовий;
- 3) результативний;
- 4) системний.

Найбільш розповсюдженим є ресурсний підхід, згідно з яким економічний потенціал інтерпретується як сукупність різних видів ресурсів, необхідних для функціонування системи [16, с. 30; 1, с. 31; 8, с. 22; 14, с. 6]. Таке трактування дозволило розкрити одну з основних характеристик економічного потенціалу – ресурсне забезпечення; водночас менше уваги приділено шляхам і методам використання ресурсів, адже саме цей аспект визначає дійсний стан ресурсів.

Ресурсно-цільовий підхід дозволяє розглядати економічний потенціал з погляду прогнозованої мети та результатів його використання

дозволяє акцентувати увагу на таких економічних аспектах:

- потенціал як система матеріальних та трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва [1, с. 43; 5, с. 16];
- потенціал як здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання [1, с. 6; 10, с. 147; 13, с. 25; 3, с. 16].

Результативний підхід розглядає сутність економічного потенціалу в аспекті виробничої потужності суб'єктів господарювання. Відповідно до цього підходу економічний потенціал визначається як „максимально можливий річний, добовий, погодинний або віднесений до іншої часової одиниці обсяг випуску продукції” [8, с. 23; 4, с. 3; 6, с. 13].

Використання результативного підходу базується на принципі „вхід – вихід”, що дозволяє аналізувати величину реалізованого економічного потенціалу через систему показників: ресурсомісткість виробництва, виробнича потужність підприємства, валова додана вартість в регіональному аспекті, валовий внутрішній продукт і под.

За системного підходу економічний потенціал розглядається як система, що складається із взаємопов'язаних елементів та взаємодіє з іншими системами. Застосовуючи принципи системного підходу, в структурі економічного потенціалу можна виділити його окремі підсистеми та елементи: потенціал продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних відносин та відносин економічної власності, а також господарського механізму.

За напрямом діяльності регіональної економічної системи та її взаємодії із світовою економічною системою досліджуються такі види економічного потенціалу як експортний та імпорتنний [1, с. 38].

За ступенем реалізації економічного потенціалу окремі науковці поділяють його на два рівні:

– досягнутий потенціал – сукупність основних виробничих фондів і величини валового регіонального продукту або валового внутрішнього продукту держави, створеного при фактично досягнутому рівні розвитку продуктивних сил і потенційних можливостей використання системи виробництва;

– перспективний економічний потенціал, який характеризує максимальну можливість системи господарювання, яка визначає максимально можливий обсяг виробництва мате-

ріальних благ та послуг, якого можна досягти при ідеальних умовах виробництва та оптимальному використанні ресурсів [15, с. 23].

Крім вказаних чотирьох підходів до визначення економічного потенціалу необхідно використовувати й екологічний. Цей підхід базується на принципах пріоритетного розвитку „зеленої економіки” та екологізації промислового виробництва, тенденціях у розвинутих країнах до експорту забруднюючих та небезпечних виробництв у країни, що розвиваються, а також сталого розвитку економіки.

Під економічним потенціалом ми розуміємо здатність економіки країни, регіону, галузей, підприємств, суб'єктів господарювання здійснювати виробничо-господарську діяльність, випускати продукцію, товари, надавати послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Таким чином, економічний потенціал необхідно досліджувати як систему, яка складається з підсистем, представлених потенціалами різного структурного рівня. Ця система має ієрархічну будову. В зв'язку з цим потрібно проводити аналіз горизонтальних і вертикальних взаємозв'язків між потенціалами різних та одного рівня. Взаємний вплив потенціалів одного рівня зумовлений такими особливостями економічних ресурсів, як взаємозамінність і взаємодоповнюваність. Взаємозамінність передбачає, що зменшення або збільшення в системі одного виду ресурсів може бути компенсована в певних межах і пропорціях іншим ресурсом.

Розглядаючи властивість взаємодоповнюваності, варто зазначити, що збільшення в системі одного економічного ресурсу передбачає синхронне збільшення іншого ресурсу.

III. Результати. Складний характер взаємозв'язків визначається ще однією рисою: властивості системи в цілому не зводяться до властивостей її структурних елементів. Розглядаючи з такого погляду економічний потенціал регіону можна виділити такі структурні компоненти зі статусом потенціалу: промисловий, природно-ресурсний, соціально-трудовий, експортний, науково-технічний, інвестиційний, екологічний.

Кожен з вказаних потенціалів характеризується певною величиною і якісним станом відповідних економічних ресурсів. Промисловий потенціал – один із ключових в структурі економічного потенціалу та є його першою

ієрархічною ланкою, якій підпорядковані перелічені компоненти економічного потенціалу. Це зумовлено тим, що ефективна реалізація будь-якого різновиду економічного потенціалу визначена станом та структурою промислового потенціалу. Враховуючи різні підходи до визначення змісту і структури промислового потенціалу, зазначимо, що універсальними його ознаками є „сукупна спроможність функціональних потенціалів (управління, виробництва, персоналу, фінансів, інновацій, маркетингу) якісно змінювати параметри діяльності підприємства як системи при реалізації власної стратегії” [7, с. 39] та сукупність виробничих ресурсів, об’єднаних в процесі економічної діяльності, які мають певні потенційні можливості у сфері виробництва матеріальних благ [17], тобто статичні та динамічні економічні показники. Саме вони визначають його базовий статус в ієрархічній структурі економічного потенціалу.

Природно-ресурсний потенціал характеризується природними багатствами регіону, які вже задіяні в господарській діяльності, а також є доступними для освоєння при сучасному стані технологічного розвитку і соціально-економічних відносин.

С. Пирожков характеризує категорію „трудовий потенціал” з позицій поєднання якісних та кількісних аспектів як розвинуту у суспільстві сукупність демографічних, соціально-економічних та духовних характеристик і ознак економічно активного населення, що реалізовані або можуть бути реалізованими за умов досягнення відповідного рівня розвитку продуктивних сил, науково-технічного прогресу та системи відносин, пов’язаних з участю людини у процесі матеріальної праці та суспільної діяльності [12, с. 210]. Це визначення свідчить про те, що спектр характеристик трудового потенціалу вчений суттєво розширює завдяки залученню соціальних параметрів його формування і використання. Проте в цьому тлумаченні недостатньо враховані такі важливі аспекти трудового потенціалу, як регіональні особливості, екологічна та міграційна складова. На нашу думку, вони відіграють важливу роль при оцінці економічного потенціалу на регіональному рівні.

Пропоноване уточнення в трактуванні чинників формування трудового потенціалу дає можливість розглядати ефективно використання трудового потенціалу в умовах економічної кризи, необхідно звернути увагу на проблему

депопуляції, яка потребує осмислення в контексті економічного розвитку на найближчу перспективу, оскільки в умовах демографічного дефіциту проблема якості населення набуває вирішального значення для українського суспільства. У стосунку до соціально-трудоного потенціалу якість населення визначена його освітньо-кваліфікаційним рівнем, статеві-віковою структурою, менталітетом та рівнем культури.

Експортний потенціал – здатність регіональної економіки випускати конкурентоздатну на світових ринках продукцію і експортувати її в достатніх обсягах за прийнятними цінами. Кількісні та якісні характеристики експортного потенціалу визначені, з одного боку, обсягом експортованої продукції (в умовному валютному еквіваленті), а з іншого, – часткою наукоємної та високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю відповідно.

Науково-технічний потенціал характеризує обсяг та види науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Вони охоплюють галузі фундаментальних наук та прикладних досліджень, відкриття та винаходи, створення нових технологій і промислових зразків. Науково-технічний потенціал формують дослідно-експериментальні бази наукових установ регіону, науково-дослідні та вищі навчальні заклади, лабораторії та експериментальні полігони, науково-технічні і конструкторські кадри високої кваліфікації. Науково-технічний потенціал регіону – головний важіль розвитку сучасної конкурентоздатної економіки.

Інноваційний потенціал як структурний елемент економічного потенціалу близький до поняття „науково-технічний потенціал” і визначається як сукупність трудових, матеріальних, інтелектуальних і фінансових ресурсів, спрямованих у сферу економічної діяльності з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу та підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни, регіону, підприємства. Головна місія інноваційного потенціалу – виробництво нових знань, ідей, створення нових технологій.

Таким чином, інноваційний потенціал є продуктом науково-технічного потенціалу і одночасно входить в систему економічного потенціалу як його складова. У ролі носіїв інноваційного потенціалу виступають інформаційні ресурси, які представлені науково-технічними результатами фундаментальних досліджень, наукових відкриттів, винаходів, на-

уково-дослідних і конструкторських розробок. Функція інноваційного потенціалу – найбільш повна реалізація економічного потенціалу.

Інноваційна стратегія реформування економіки – це не тільки нові технології, які використовуються для виробництва нових товарів, але й ефективне задоволення попиту споживачів, створення нових підприємств, модернізована виробничо-технічна база розвитку галузевих, міжгалузевих, територіально-виробничих комплексів. Вона дозволяє досягнути більш високого рівня конкурентоздатності за рахунок досягнень науково-технічного прогресу та трансферу технологій.

Конкурентоздатність регіональної економіки відображає здатність регіону виробляти продукцію, яка має суттєві переваги перед аналогами конкурентів за низкою показників і забезпечує при мінімальному ризику високі доходи, є стимулом для залучення інвестицій та розвитку соціально-економічної інфраструктури.

Основою конкурентоздатності регіону є його інноваційно-промислова система як внутрішній елемент організаційно-економічного механізму інноваційної політики, яка інтегрує науково-технічний, технологічний, інвестиційний і соціально-трудовий потенціали регіону. У сучасній економіці ці компоненти тісно взаємодіють між собою, пронизуючи всю структуру економічного потенціалу і зумовлюють його функціонування та розвиток. Регіональна інноваційна активність визначена інвестиційним кліматом та мобільністю регіональною науково-виробничою системою, тобто здатністю до ефективного споживання інновацій суб'єктами регіональної економіки.

Інвестиційний потенціал пов'язаний з ефективністю діяльності економіки регіону та можливістю залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Важливим аспектом залучення іноземних інвестицій є пріоритетний розвиток промислового потенціалу через впровадження нових технологій, виробництво наукоємної продукції, перехід від експорту сировини і напівфабрикатів до конкурентоздатної продукції з високою доданою вартістю. Інвестиційний потенціал може бути реалізований не тільки за умови належного стану економічного потенціалу, але й завдяки створенню привабливого інвестиційного клімату, зокрема надійним правовим полем для інвестицій з усіма необхідними гарантіями для інвесторів.

Екологічний потенціал пов'язаний з розвитком зеленої економіки та характеризується

рекреаційним потенціалом, становленням альтернативної енергетики, впровадженням безвідходних виробництв, екологічного сільськогосподарського виробництва, переробки твердих побутових відходів в енергетичну та товарну продукцію. Актуальною залишається проблема утилізації шкідливих промислових відходів та будівництва сучасних очисних споруд.

IV. Висновки. Отже, економічний потенціал має статус надкатегорії в системі регіональної економіки. Його категорійним складником є промисловий потенціал, який отримує реалізацію через структурно-функціональні компоненти: природно-ресурсний, соціально-трудовий, експортний, науково-технічний, інвестиційний та екологічний потенціали регіону.

1. Бикова В. Г. Оцінка та управління фінансово-економічним потенціалом підприємств загальнодержавного значення : монографія / Бикова В. Г. – Д. : Наука і освіта, 2008. – 180с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і гол. ред. Бусел В. Т.]. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Давыскиба Е. В. Экономический потенциал региона и его эффективное использование в условиях рыночной трансформации : дис... канд. экон. наук : 08.10.01 / Давыскиба Екатерина Владимировна. – Х., 2005. – 214с.

4. Донец Ю. Ю. Эффективность использования производственного потенциала / Ю. Ю. Донец. – К. : Знание, 1978. – 147 с.

5. Иванов Н. И. Экономические аспекты производственного потенциала: теория и практика / Иванов Николай Иванович. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2000. – 419 с.

6. Ковальська Л. Л. Оцінка виробничого потенціалу регіону та удосконалення механізму його нарощення : дис... канд. экон. наук : 08.10.01 / Ковальська Любовь Леонидовна. – Л., 2003. – 210 с.

7. Коренков О. В. Управление потенциалом развития промислових підприємств : дис. ... кандидата экон. наук : 08.07.01 / О. В. Коренков. – К., 2003. – 202 с.

8. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Лапин Е. В. – Суммы : ИТД „Университетская книга“, 2002. – 310 с.

9. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятий промышленности: формування, оцінка, управління / Е. В. Лапин // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2007. – Том. 2, № 1. – с. 63–71.

10. Максимов В. В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка та використання) : монография / Максимов В. В. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. – 360 с.

11. Отенко И. П. Методологические основы управления потенциалом предприятия : Научное издание / И. П. Отенко. – Харьков : Изд. ХНЕУ, 2004. – 216 с.

12. Пирожков С. I. Людський фактор економічного зростання // Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки: В 2 т. – К., 2000, – Т. 2. – 597 с.

13. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / [Белінська В. М., Бурлака В. Г., Галиця І. О. та ін.]; відпов. ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерський. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.

14. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник / Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

15. Фигурнов, Э. Производственный потенциал. [Текст]. / Э. Фигурнов. – М.: Экономика, 1982. – 305 с.

16. Шаманська О. І. Загальна система формування економічного потенціалу / Шаманська О. І. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – с. 109 – 114.

17. Шевченко Д. К. Проблеми ефективності використання економічного потенціалу / Д. К. Шевченко. – К.: Знання, 1986. – 64с.

In the article the structure of economical potential of the region is characterized. The economic potential is the base conceptual category of economy with hierarchical structure. There are such components of the economical potential: industrial potential and function-structure elements – resource, social and employment, export, science and technology, investment, ecological.

УДК 35.072

Романюк Т. М.

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено теоретико-методологічні підходи до категорії «соціальна держава». Проаналізовано чинники щодо оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіону. Розкрито нові підходи до визначення ефективності системи управління, за якими відповідальність регіональних органів влади поєднується з конкретними повноваженнями і можливостями реалізації своїх функцій. Обґрунтовується використання системи пріоритетів, що відіграють ключову роль у забезпеченні скороченні соціальних диспропорцій та вирівнювання соціальної нерівності регіонів.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна нерівність регіонів, пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів, напрями соціального вирівнювання регіонального розвитку.

I. Вступ. Проблеми забезпечення соціальних пріоритетів економічного розвитку давно є однією з ключових проблем економічної теорії і практики. У цьому контексті видається принципово значущим проаналізувати чи не найбільш складні питання економічної теорії – питання співвідношення справедливості, свободи, ефективності. Ці проблеми дискутуються вже не одне десятиліття (скоріше навіть – сторіччя), але саме зараз, дискусія кризи соціальної держави набуває актуальності особливо. Світ і наша країна стоять на роздоріжжі й шукають альтернативи в пошуку дороговказів чи до ліберальної моделі вільного ринку, де максимізація багатства кожного відокремле-

ного економічного суб'єкта веде до добробуту суспільства і автоматичному вирішенню основних соціальних проблем, або до нової моделі соціально-орієнтованого розвитку в змішаній економіці. Для України з її минулим – як радянським, так і пострадянським – цей вибір стоїть ще більш жорстко.

Термін "соціальна держава" був введений в науковий обіг німецьким державознавцем і економістом Лоренцем фон Штейном в 1850 р. [1].

Соціальна держава, на думку Штейна, повинна свідомо служити інтересам народу. Знищити класи не представляється можливим; влада виражає інтереси панівного класу – класу імущих; клас же незаможних становить потенційну небезпеку для держави. Найважливішим завданням держави є "підняття" нижчих класів. Слідуючи логіці Штейна, вся система соціального забезпечення існує для того, щоб підтримувати баланс інтересів між різними класами; як вірно зауважив Дж. Кеннеді, якщо вільне суспільство не зможе допомогти багатим бідним, воно не зможе захистити небагатих багатих. Проблема пропонувалося вирішити за допомогою соціальної мобільності як засобу подолання класових відмінностей і комплексу заходів соціального характеру. Сутність соціальної держави Штейн визначив так: вона "зобов'язана підтримувати абсолютну рівність в правах для всіх різних суспільних класів, для окремої особистості завдяки своїй владі. Вона зобов'язана сприяти економічному і суспільному прогресу всіх своїх громадян, бо розвиток одного виступає умовою розви-